

روش های تفریق و تنبیه در تربیت اخلاقی
با تأکید بر آیات و روایات

مریم اسمعیلی

(آموزگار منطقه ۱۵ آموزش و پرورش تهران)

سرشناسه: اسمعیلی، مریم، ۱۳۵۲
عنوان و نام پدیدآور: روش‌های تشویق، تنبیه و تربیت اخلاقی

با تأکید بر آیات و روایات/ مریم اسمعیلی.

مشخصات نشر: تهران: کتاب تربیت، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۲۲۴ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۱۹-۱۹-۵

قیمت: ۱۳۰۰۰ تومان

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: تربیت اخلاقی

Moral education: موضوع

موضوع: تربیت اخلاقی - جنبه‌های مذهبی - اسلام

Moral education - Religious aspects - Islam: موضوع

رده بندی کنگره: LC۲۷۳ / ف ۲ الف ۵ ۶۹۳۱

رده بندی دیویی: ۱۱۴/۳۷۰

روش‌های تفسیر و تنبیه در تربیت اخلاقی
با تأکید بر آیات و روایات

مؤلف: مریم اسمعیلی

ویرایش و امور فنی: انتشارات کتاب تربیت

ویراستار علمی: مسلم ناظر حسین آبادی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۶

قیمت: ۱۳۰۰۰ تومان

شماره گ: ۱۰۰۰

شاب ک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۱۹-۱۹-۵

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۵	گفتار اول: تربیت و تربیت اخلاقی
۶	مقدمه
۷	تعلیم و تربیت
۹	۱- مؤلفه تبیین
۱۰	۲- مؤلفه معیار
۱۰	۳- مؤلفه تحرک، درسی
۱۰	۴- مؤلفه نقادی
۱۱	اهمیت تعلیم و تربیت
۱۳	ابعاد تعلیم و تربیت
۲۱	اخلاق و تربیت اخلاقی
۲۱	تعریف اخلاق
۲۲	تعریف تربیت اخلاقی
۲۳	اهمیت تربیت اخلاقی
۲۴	ضرورت تربیت اخلاقی
۲۵	اهمیت تربیت اخلاقی در قرآن و روایات
۲۶	مبانی تربیت اخلاقی در قرآن و روایات
۲۷	الف) توحید
۲۹	ب) فطرت
۳۱	ج) هدفدار بودن انسان
۳۲	د) اختیار
۳۳	ه) معرفت‌پذیری انسان
۳۴	اهداف تربیت اخلاقی

۳۴	معرفت نفس
۳۵	بیدارسازی فطرت و عقل
۳۶	ایجاد رغبت و شوق به طاعت و عبادت خدا
۳۶	پرورش محاسن و مکارم اخلاق
۳۶	ایجاد آرامش درونی در زندگی
۳۷	ضرورت تربیت اخلاقی در عصر جهانی شدن
۳۸	اصول تربیت اخلاقی
۳۸	اصل مهرورزی و محبت در تربیت اخلاقی
۳۹	اصل تربیت از طریق عمل
۴۰	اصل توجه به عوامل درونی در تربیت اخلاقی
۴۱	اصل تحریک عواطف مدنی
۴۲	روش‌های تربیت اخلاقی
۴۲	استفاده از روش‌های هنری در تربیت اخلاقی
۴۳	روش عبادت و نیایش
۴۴	روش گردش در طبیعت و مشاهده آیات الهی
۴۵	روش اسوه‌سازی
۴۵	رویکردهای تربیت اخلاقی:
۴۹	عوامل آسیب‌زا در تربیت اخلاقی
۴۹	پایبندی خانواده به ارزش‌های اخلاقی
۴۹	تأثیر محیط‌های خانوادگی بر رفتار اخلاقی
۵۱	عدم تعارض و تنوع اطلاعات رسانه‌ای
۵۲	نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی
۵۳	دوستان مناسب

گفتار دوم: تشویق و تنبیه در آیات و روایات

- ۵۴ قرآن و تربیت
- ۵۴ روشن و روشنگر بودن قرآن کریم:
- ۵۵ ابزارهای تربیت
- ۵۷ تشویق
- ۵۹ معنای لغوی و اصطلاحی تشویق
- ۶۱ اهمیت و ضرورت تشویق
- ۶۲ ضرورت تشویق:
- ۶۳ جایگاه تشویق در قرآن
- ۶۳ ۱- پاداش و تشویق؛ به عنوان ابزار تأثیرگذار
- ۶۴ ۲- پاداش؛ مادی و غیرمادی
- ۶۵ ۳- مراتب گوناگون پاداش
- ۶۶ جایگاه تشویق در روایات
- ۶۷ ۱- تشویق برای بندگی
- ۶۷ ۲- پیامدهای تشویق الهی برای بندگان صالح خدا
- ۶۷ ۳- تشویق هواداران اهل بیت پیامبر علیهم‌السلام
- ۶۸ ۴- امور مورد تشویق
- ۶۸ ۵- تشویق به کار
- ۶۸ ۶- تشویق محبت به کودکان
- ۶۹ ۷- تشویق به بوسیدن کودکان
- ۶۹ ۸- تشویق به شاد کردن کودکان
- ۶۹ ۹- تشویق پدر و مادر و مربیان به آموزش دینی کودکان
- ۷۰ ۱۰- تشویق به پرورش نیک فرزندان

- ۷۰ ۱۱- تشویق به اصلاح خود و مبارزه بانفس
- ۷۰ انواع تشویق در آیات و روایات کدامند؟
- ۷۲ انواع تشویق
- ۷۲ تشویق کلامی
- ۷۳ تشویق غیر کلامی
- ۷۴ پاداش‌های دنیایی
- ۷۴ پاداش‌های دنیایی مادی
- ۷۵ پاداش‌های دنیایی معنوی
- ۷۶ پاداش‌های اخروی
- ۷۶ پاداش‌های اخروی مادی
- ۷۸ پاداش‌های اخروی معنوی
- ۸۰ روش‌ها و شرایط تشویق اثر بخش
- ۸۰ شرایط تشویق اثر بخش
- ۸۰ ۱- استفاده از زبان تشویق
- ۸۲ ۲- تعلق گرفتن تشویق به رفتار مثبت شخص
- ۸۴ ۳- متناسب بودن تشویق با رفتار
- ۸۵ ۴- تشویق بهنگام
- ۸۶ ۵- متعادل بودن تشویق
- ۸۶ ۶- نگاه به تشویق به عنوان وسیله نه هدف
- ۸۷ ۷- آشکار بودن دلیل تشویق
- ۸۸ ۸- برانگیختن احساس موفقیت در فرد
- ۸۹ ۹- ویژگی‌های شخصیتی فرد تشویق کننده
- ۹۰ ۱۰- دلسوزی معلم نسبت به شاگردان
- ۹۰ ۱۱- فروتنی و نرمش نسبت به دانش آموزان :

- ۹۱-۱۰- فضا سازی ۹۱
- ۹۱-۱۱- احترام به شاگردان و توجه به توانایی های آن ها : ۹۱
- روش های تشویق اثربخش ۹۴
- مصادیق قرآنی و روایی پیامد دنیوی اعمال مثبت ۹۵
- مصادیق قرآنی و روایی پیامد اخروی اعمال مثبت ۹۶
- تنبیه ۱۰۸
- معنای لغوی و اصطلاحی تنبیه ۱۰۸
- ضرورت تنبیه ۱۱۲
- جایگاه تنبیه در قرآن ۱۱۴
- ۱- تنبیه؛ عامل تأثیرگذار ۱۱۵
- ۲- تنبیه برای همه ی خطاکاران ۱۱۶
- ۳- رحمت و بخشش پیش و پس از تنبیه ۱۱۷
- ۴- ضرورت تنبیه برای خطای بخشش‌ناپذیر ۱۱۸
- ۵- مرحله‌ای بودن اجرای تنبیه ۱۱۸
- ۶- تنبیه متخلفان، مایه‌ی تشویق افراد پای بند به مسررات ۱۱۹
- جایگاه تنبیه در روایات ۱۲۰
- ۱- تنبیه ؛ راه کار نفوذ در دیگران ۱۲۱
- ۲- ممنوعیت تبعیض در مجازات ۱۲۱
- ۳- تنبیه آخرین شیوه‌ی درمان ۱۲۲
- ۴- سرزنش توده‌ی مردم ۱۲۲
- ۵- تنبیه خطاکار برای تشویق نیکوکار ۱۲۲
- ۶- تنبیه فرزند بی ادب ۱۲۳
- ۷- تنبیه بنده‌ی عصیانگر ۱۲۳
- ۸- سرزنش انسان بی تفاوت ۱۲۳

- ۱۲۴ ۹- کیفر یونس به دلیل ترک اولی
- ۱۲۴ ۱۰- تنبیهی بسیار لطیف برای انسانی کامل
- ۱۲۵ انواع تنبیه در آیات و روایات کدامند؟
- ۱۲۵ تنبیه غیر بدنی
- ۱۴۹ تنبیه بدنی
- ۱۴۹ تأدیب در گفتار پیشوایان معصوم علیهم‌السلام
- ۱۵۰ میزان تنبیه بدنی
- ۱۵۵ تنبیه بدنی در روایات:
- ۱۶۰ روش‌ها و شرایط تنبیه اثر بخش
- ۱۶۰ شرایط تنبیه اثر بخش
- ۱۶۰ ۱- استفاده از زبان تنبیه:
- ۱۶۷ ۲- تعلق گرفتن تنبیه به کردار اس‌دشمن
- ۱۶۸ ۳- سنجیده بودن تنبیه
- ۱۶۹ ۴- تنبیه؛ مایه بیداری
- ۱۷۱ ۵- توجیه متری نسبت به تنبیه
- ۱۷۲ ۶- توجه به تفاوت‌های فردی
- ۱۷۴ روش‌های تنبیه اثربخش
- ۱۷۶ مصادیق قرآنی و روایی تبیین حقیقت دنیوی اعمال منفی
- ۱۷۷ مصادیق قرآنی و روایی تبیین حقیقت اخروی اعمال منفی
- ۱۸۶ مولفه‌های تشویق و تنبیه در تربیت اخلاقی از نظر قرآن و روایات
- ۱۸۶ معلم
- ۱۸۷ تخصص و تعهد
- ۱۸۷ تواضع
- ۱۸۸ صابر بودن

۱۸۹	گذشت داشتن (تغافل)
۱۹۰	تقویت روحیه‌ی حق‌گرایی (بیدار کردن فطرت الهی):
۱۹۰	احترام به نام و شخصیت متربی
۱۹۱	عدالت
۱۹۱	التزام درونی
۱۹۲	انسان و ویژگی هایش
۱۹۲	فطرت
۱۹۳	انواع گرایش‌های فطری انسان
۱۹۴	جبر و اختیار
۱۹۵	اصل مسئولیت پذیری:
۲۰۰	پیشنهاد های کاربردی
۲۰۵	منابع
۲۰۵	منبع فارسی
۲۱۲	منابع لاتین

پیشگفتار

آدمی یگانه موجودی است که در این دنیا طالب سعادت است و اخلاق یکی از ضروری‌ترین نیازهای او جهت دستیابی به سعادت محسوب می‌شود (اردبیلی، ۱۳۸۹). انسان با حس اخلاقی، حسی که خیلی زود تجلی می‌کند، متولد می‌شود. این حس در خانواده ظاهر می‌شود، به وسیله معلمان الگو می‌گیرد و توسط اجتماع تغذیه می‌شود. درحقیقت خانواده، مدرسه و اجتماع، قواعد اخلاقی را که بر اساس اصول عدالت و در نظر گرفتن حقوق دیگران قرار دارد، آموزش می‌دهد (سنتری، ۱۳۹۲). بنابراین همه می‌دانیم که انسان‌ها در زندگی خود از عوامل گوناگونی تأثیر می‌پذیرند و این فرآیند همیشه با زندگی اجتماعی بشر هم‌زمان و همراه بوده است. آموزش و پرورش یکی از نمودهای برجسته‌ی این تأثیرپذیری به شمار می‌رود که بر اساس آن، پدر و مادر و مربیان ارزش‌های گوناگون می‌کوشند مفاهیم مورد نظر خود را به نسل خویش منتقل کنند. هم‌زمان دست‌اندرکاران و پژوهش‌گران عرصه‌ی آموزش و پرورش آگاهند که کشف دقیق روش‌ها و توانایی حاکم بر فرآیند آموزش و پرورش، هم‌چون کشف قوانین و روش‌های حاکم بر پدیده‌های طبیعی دیگر، سبب می‌شود مربیان با اشراف بر این روش‌ها از پیدایش حرکات نامطلوب در انتقال مفاهیم پیش‌گیری کنند. از سوی دیگر، کشف روش‌های صحیح تعلیم و تربیت، زمینه‌ی دستیابی به اهداف والای کارگزاران این عرصه را آسان‌تر می‌کند. تعلیم و تربیت فرایند پیچیده‌ای است که هم در آغوش خانواده و اجتماع و هم در محیط مدرسه جریان دارد. بی‌شک تعلیم

و تربیت هم جنبه رسمی دارد که نهاد اساسی آن مدرسه است و هم غیررسمی که نهاد منحصر به فردی متکفل آن نیست، بلکه جامعه و زیر مجموعه های آن مخصوصاً رسانه های همگانی اعم از شنیداری، دیداری و نوشتاری عهده دار آن هستند (پاک سرشت، ۱۳۸۶، ص ۱). هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند مستقل از ملاحظات اخلاقی و ارزشی به سامان‌بخشی امور اجتماعی و فرهنگی خود اقدام نماید؛ زیرا مسئله اخلاق و ارزش‌ها مقوله‌هایی هستند که تمامی مناسبات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و رفتاری را متأثر می‌سازند. البته آن چه که در امر اخلاق و ارزش‌ها مهم است، علاوه بر تأکید بر ضرورت توجه به اخلاقیات و ارزش‌ها، توجه به روش‌ها و رویکردها درست آموزش اخلاقی و ارزشی است. بسیاری از تردیدها و ابهاماتی که نسبت به اخلاق و ارزش‌ها وجود دارد، نه لزوماً به‌خاطر تردید در ضرورت، بلکه به‌خاطر تردید نسبت به روش‌های آموزش و تربیت اخلاقی در مدارس و دیگر نهادهای مربوط است. این تردید نیز خود ناشی از فقدان اصل خاص و روشن تربیت اخلاقی و ارزشی است. بنابراین، تبیین و ارزیابی روش‌ها و رویکردهای مؤثر تربیت اخلاقی و ارزشی می‌تواند گام مؤثری در جهت حل معضلات مربوط به تربیت اخلاقی و ارزشی به حساب آید. بنابراین برای این که دانش‌آموزان خوب تربیت شوند و در آینده افراد عییدی باشند، باید خلاق، نقاد و دارای بینش علمی و آزادی اندیشه باشند. در برنامه‌های مدارس، باید روش‌هایی گنجانده شود که از طریق آن دانش‌آموزان قابلیت‌های چگونه آموختن را از طریق نظم فکری بیاموزند و در زندگی روزمره‌ی خود به کار برند. محیط‌های آموزشی و روش‌های

حاکم بر آن‌ها، باید به صورتی سازماندهی شوند که دانش‌آموزان را به جای حفظ حقایق علمی، با مسائلی که در زندگی واقعی با آن‌ها مواجه می‌شوند، درگیر کنند (شریعت‌مداری، ۱۳۸۲، ص ۳۲). اما ممکن است روش‌های نامناسب تشویق و تنبیه، این سرمایه‌های ملی را به بیراهه بکشاند؛ شاید برای عده‌ای تصور این که بتوان در مدرسه‌ای از تشویق استفاده کرد، کمی دشوار است، اما واقعیت این است که می‌توان در سنگر مدارس شاهد حضور با سکه‌ی معلمان و شاگردانی بود که با برخورداری از سرمایه‌ی محبت و چهره‌های متبسم و مصمم در تالان هستند و همواره در کارهای خود موفق بوده‌اند. پس باید خاطره هر مدرسه‌ای یادآور زیبایی‌ها و نیکوئی‌ها باشد. چرا که هم انسان‌ها بالاخص نوجوانان محبت‌پذیر می‌باشند. و لذا نیاز به محبت از اساسی‌ترین نیازهای هر انسان می‌باشد. و یکی از جلوه‌های محبت تشویق کردن است که نیروها و استعدادهای دانش‌آموزان را به کار می‌اندازد و استقامت آن‌ها را در کارها زیاد می‌کند و موجبات سرعت در کارهای بدنی را فراهم می‌کند و در کارهای فکری موجب سعی و کوشش بیشتری می‌گردد (بهشتی، ۱۳۸۹، ص ۱۲). تشویق و تقویت رفتار مثبت کودکان سبب شکل‌گیری عادات مطلوب در آنان می‌شود. به عبارت دیگر از آن‌جا که از طریق رفتارهای تشویق‌آمیز کلامی و غیر کلامی مادی و معنوی فردی و گروهی مستقیم و غیر مستقیم مربی بیش از هر چیز به یک نیاز مهم نوجوانان یعنی نیاز به محبت و تعلق و توجه پاسخ داده می‌شود. ما شاهد بیشترین مؤثرترین و پایداری‌ترین اثر در رفتار آنان هستیم، در حالی که وقتی دانش‌آموزی را

تنبیه می‌کنیم، نه تنها به هیچ یک از نیازهای اساسی او پاسخ نمی‌دهیم، بلکه تعادل حیاتی‌اش را برهم زده او را با تجربه ناخوش آیندی که همواره از آن گریز دارد، مواجه می‌کنیم، ولو این که به طور موقت رفتار مطلوب آن را کنترل کرده باشیم (شعبانی، ۱۳۹۰). بنابراین با عنایت به موارد فوق در این کتاب تلاش شده است تا تشویق و تنبیه در تربیت اخلاقی در پرتوی قرآن و روایات مورد بررسی قرار گیرند.